

Маріанна МОВНА

ПУТІВНИКИ УКРАЇНСЬКИМИ КАРПАТАМИ: ПОГЛЯД В ІСТОРІЮ

Здійснена перша в українській історіографії спроба пролити світло на історію створення путівників Українськими Карпатами другої половини ХІХ — початку ХХ ст. У хронологічному порядку проаналізовано зміст найпомітніших туристичних путівників Карпатами, визначено їх типологічну належність, тематичні та лінгвістичні особливості. Охарактеризовано доробок авторів путівників, діячів польського та українського туристичного руху — Я. Грегоровича, Е. Дуніковського, Л. Вайгеля, Г. Хофбауера, М. Орловича, М. Дудрика, Р. Домбровського, М. Грекович, Г. Гонсьоровського, З. Клеменевича, Є.Ю. Пеленського та ін.

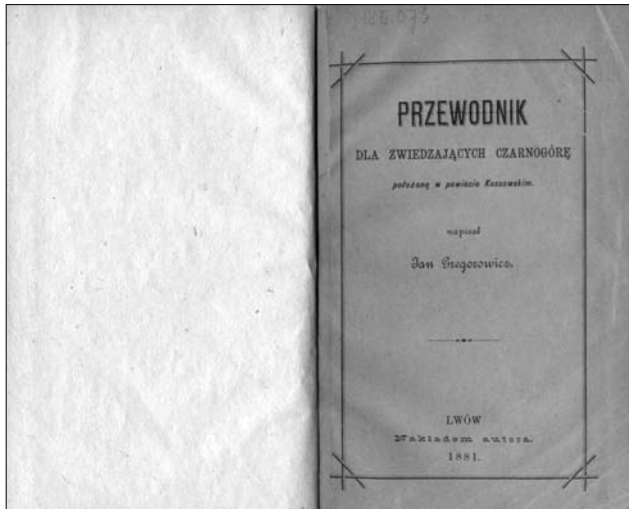
Ключові слова: путівники, Карпати, туризм, історія, географія, етнографія, типологія.

© М. МОВНА, 2016

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 1 (127), 2016

У другій половині ХІХ ст. в зв'язку з розвитком туристичного руху на вимогу часу почали з'являтися путівники не лише окремими містами, а й привабливими з туристичного боку місцевостями, зокрема Карпатами. Висвітлення традиційної культури горян на сторінках польських туристичних путівників уже було предметом нашого розгляду [6, s. 637—643]. Вивчення історії путівників Карпатами належить до маловисвітлених питань сучасного українського краєзнавства. Нам відома лише одна розвідка з цієї проблематики — стаття косівського краєзнавця Ігоря Пелипейка «Путівники по Гуцульщині: де що з історії і перспективи» [9, s. 63—65], яка носить загальний ознайомчий характер і подає лише ті відомості з путівників, які торкаються теренів Гуцульщини. У польській історіографії ця проблематика розроблялась у статті Томаша Русіна, присвячена дослідженню перших польських путівників Бескидами [38, s. 19—23].

Першим самостійним виданням, не враховуючи путівників ширшої географії, де подано туристичний матеріал про Карпати, вважаємо «Путівник для відвідувачів Чорногори, розташованої в Косівському повіті» [32] (іл. 1) (1881) пера урядовця приватної домінії с. Жаб'яго (тепер — смт. Верховина) Яна Грегоровича. Багато років проживаючи серед гуцулів Косівщини, автор плекав та згодом зреалізував у своїй роботі задум «коротко описати територію повіту, мову його мешканців, визначальні риси їхнього характеру». Насамперед автор дає лапідарну характеристику Косівського повіту, його географічне розташування, описує водні багатства повіту, подає назви гірських вершин та полонин Чорногірського хребта, характеризує кліматичну систему, головні транспортні комунікації, кількість мешканців, природні ресурси, розташування садіб Чорногірського відділення польського Татранського товариства. На сторінках путівника наведено чимало етнографічних відомостей, які, однак, не носять систематичного характеру, а творять строкату й барвисту картину гуцульського побуту. Автор стисло характеризує народну музику й перелічує поширені на Гуцульщині музичні інструменти, наводить окремі зразки весільних пісень, колядок, приказок. Він констатує, що порівняно з іншими українцями, гуцули особливо вірять в чари, замовляння та магичні практики. Жінки-чаклунки практикують примовки, а чоловіки відвертають бурю та град. Автор описує матримоніальні чари для привертання хлопців, окремі гуцульські ві-

Іл. 1. Обкладинка «Путівник для відвідувачів Чорногори, розташованої в Косівському повіті» Я. Грегоровича. 1881 р.

рування і забобони, зокрема дівочі ворожіння на Андрія, вірування стосовно вагітної. На сторінках путівника Я. Грегорович висловлює щиру симпатію до етнічного характеру гуцулів, їхніх виразних ментальних рис (швидкого розуму, нахилу до опанування науки чи ремесла, доброго смаку, фантазії). Чимала увага зосереджена навколо традиційних занять гуцулів (лісових промислів, сплаву лісу, будівництва, вирощування великої рогатої худоби та овець, різьбярства, а також їх допоміжних занять — полювання та рибальства). Також вміщена інформація про традиційне народне харчування — охарактеризовано щоденну та святкову їжу, присутню на хрестинах, весіллях, похоронах, календарних святкуваннях. Під кутом розгляду народних кулінарних традицій розкрито окремі звичаї та обряди родинного циклу з описами гуцульської гостинності. Окремо розглянуто народне весілля — гостину, весільний похід, весільні дії другого дня, зразки обрядових пісень, а також традиційні моральні засади створення гуцульського подружжя. Наприкінці Ян Грегорович подає короткий історичний екскурс опришківського руху, характеризує опришківський фольклор, наводячи його яскраві зразки.

Хронологічно наступним виданням змішаного довідниково-маршрутного типу є «Путівник на Чорногорі і в гори Покуття» [37] (іл. 2) (1888) Леопольда Вайгеля (1842—1906) — етнографа, піонера польської карпатської туристики, професора львівської і коломийської гімназій. Рік виходу книги, не зазначений у вихідних даних, допомагає встановити

її присвята автора V з'їздові польських лікарів і природознавців, який відбувся у Львові 18—21 липня 1888 року. Книгу формують десять невеликих розділів: «Погляд на рельєф Чорногори», «Чорногірське пасмо під геологічним кутом зору», «Клімат Чорногори», «Долини, ріки, озера і джерела на Чорногорі», «Флора і фауна», «Приготування до подорожі», «Місця прогулянок», «Чорногірське товариство», «Книги, що стосуються Покутських гір», «Фотографії Чорногори». У першому розділі автор описує особливості рельєфу на далеких підступах до Чорногори (починаючи з околиць Коломиї), які він характеризує як Покутські гори, поступово наближаючись до Чорногірського хребта. На його території він виділяє чотири основні вершини — Говерлу, Данцир, Шпиці та Піп Іван. Найрозлогішим і найзмістовнішим є розділ «Приготування до подорожі». Л. Вайгель пропонує майбутньому туристу враховувати наступні фактори: вибір часу подорожі, найоптимальніші способи дістатися гір, формування товариства на час мандрівки, денний розрахунок коштів, забезпечення харчування та ночівлею, запаси власного провіанту, одяг і туристичне спорядження, засоби комунікації у горах (верхові коні, місцеві провідники, туристичні притулки і дороговкази), пошта і телеграф. Детальне висвітлення в розділі «Місця прогулянок» отримали туристичні маршрути різної тривалості, розроблені автором, з обов'язковим детальним описом відвідуваних населених пунктів та топографією гір. Наприклад, пропонувалася одноденна піша прогулянка за маршрутом: Коломия — Печеніжин — Слобода Рунгурська — Яблунів — Пістинь — Шешори — Березів — підняття на вершину Рокита — Ланчин — Делятин — Гвіздець — Заболотів — Обертин — Городенка, а також одно-, дво- та трьохденні прогулянки з Коломиї, Жаб'яго та Микуличина.

1892 р. видано вузькоспеціалізований науковий путівник з нагоди прогулянки членів польського товариства природознавців ім. М. Коперника «Зі Львова до Бескиду» [43], який уклав професор Львівського університету, голова цього товариства Еміль Абданк Дуніковський (1855—1925). Нашої тематики стосується другий розділ книги «Зі Львова через Стрий до Бескиду». Він побудований у формі маршрутного опису залізничних станцій по лінії Львів — Лавчне з акцентом на долини Стрия та

Опору, села Верхнє Синьовидне, Гребенів, Тухля, Славське, Лавочне, місто Сколе (їх короткий історичний екскурс, геологічна будова місцевості, згадка про навколишні населені пункти). Окрім того, оскільки путівник спеціально написаний до подорожі науково-природничного змісту, тут присутні три розділи суто геологічної тематики — «Геологія прикарпатської соленосної формації», «Геологія Карпат» та «Нафта в Карпатах». Е. Дуніковський видав путівник власним коштом і подарував кожному учаснику мандрівки, яка відбулася в червні 1892 року.

Певну інформацію про Карпати містить виданий 1894 р. у Відні паралельно польською і німецькою мовами спеціалізований «Ілюстрований путівник по цісарсько-королівській австрійській залізниці» [20; 33] журналіста Адольфа Владислава Інлендера (1852—1920). Безпосередньо Карпат стосуються три залізничні маршрути: Львів — Станіславів — Коломия — Снятин — Чернівці; Коломия — Слобода Рунгурська; Коломия — Княздівір. Перший маршрут містить описи міст Станіславава, Коломиї, Чернівців з короткою історичною довідкою, місцевими достопамятностями — церквами і костелами, бібліотеками, готелями, торговими та промисловими об'єктами, пропонуються прогулянки в гори (Делятин, Дору, на Чорногорі, Косів, Жаб'є), подано коротку історичну довідку про гуцулів, докладніше характеризуються гуцульські коні (гуцулики).

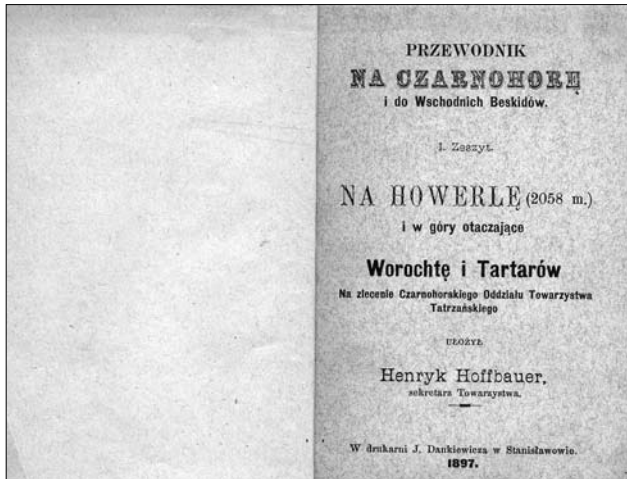
У 1897 р. Чорногірський відділ польського Татранського товариства в Коломиї видав перший зошит «Путівника Чорногорою і Східними Бескидами» [35] (іл. 3), а у 1898 р. — другий зошит [36], які уклав секретар цього товариства Генрик Хофбауер. Перший зошит, укладений як путівник маршрутного типу, охоплює наступне коло питань — подає характеристику Чорногірського відділення польського Татранського товариства, яке розпочало свою діяльність в 1878 р., загальні зауваги для туристів з переліком необхідного туристичного спорядження, одягу, провідників, містить туристичний маршрут залізничною колією зі Станіславава до Вороненки з виокремленням населених пунктів та гірських вершин (Ворохта, вершини Ребровач, Кичера, Магура, Погарик, Лішнів, Кітулівка, Кукул, Хом'як, Синяк, Чорногора, Говерла; з Ворохти до Жаб'юго). Г. Хофбауер детально прописує наведені туристичні маршрути, подає легенди про окремі вершини.

Іл. 2. Обкладинка видання «Путівник на Чорногорі і в гори Покуття» Л. Вайгеля. 1888 р.

Другий зошит фокусує свою увагу на гірських прогулянках з шести відправних точок: з Надвірної (до руїн замку Пнів, на гору Потоки, до Манявського скиту, до водоспаду ріки Бистриця, на г. Лиса), з Лойової (на г. Страхору і Лису), з Делятина (на г. Маляву і Страхору), з Дори (на г. Маляву, Маковицю і Чорногорець), з Яремче (в ліс на правий берег Пруту, до залізничного моста і водоспаду Пруту, до каменю Довбуша і скелі Краттера, на глорієту на горі Погар, до скель Довбуша і до водоспаду Жонка, на г. Маковицю, Чорногорець, Явірник і Довбушанка), з Микуличина (на г. Велику Рокиту, Лішнів, Лисину, Явірник, Хом'як, Синяк, до Жаб'юго, Космача і Акрешор, до Текучої і Верхнього Березова, до Бані Березівської і Лючок). Уся наведена детальна прогулянкова інформація робить путівник кишенькового формату незамінним товаришем і провідником у гірських мандрівках Карпатами.

У 1907 р. заходами Яремчанського клубу було видано книгу «Кліматична місцевість Яремче (525 метрів над рівнем моря): путівник для відвідувачів» [25]. Це невеликий путівник змішаного довідниково-маршрутного типу, що складається з коротких тематичних блоків — опис Яремче з його розташуванням, окремі місцеві пам'ятки, залізничний міст, водоспад Пруту, Альфредівка, корзо, греко-католицька

Іл. 3. Титульний аркуш видання «Путівник Чорногорою і Східними Бескидами» Г. Хофбауера. Зошит 1. 1897 р.

церква, глорієтта на горі Погар, водоспад Жонка, печери та камінь Довбуша, камінь Краттера, залізничні тунелі, гори Маковиця, Чорногорець, Явірник, поблизькі місцевості Дора та Ямна. Він подає також практичну інформацію: розклад потягів, можливі прогулянки та дороговкази, перелік вершин Східних Бескидів, список вілл до винайму («Гелена», «Полянка», «Ясна», «Стасівка», «Мушка», «Прут», «Ванда», «Горянка» та ін.), перелік готелів, ресторанів, магазинів, фотоательє. Містить путівник і окремі цікаві факти з життя курортного Яремче: щороку в літній сезон його відвідувало 1500 відпочивальників, за дозвіл входу у державні ліси на цілий сезон гості платили 2 корони, а за день 10 гелерів. Тут також містився гідропатичний заклад Градера на 50 пацієнтів. У 1911 р. Яремчанський клуб здійснив друге видання цього путівника.

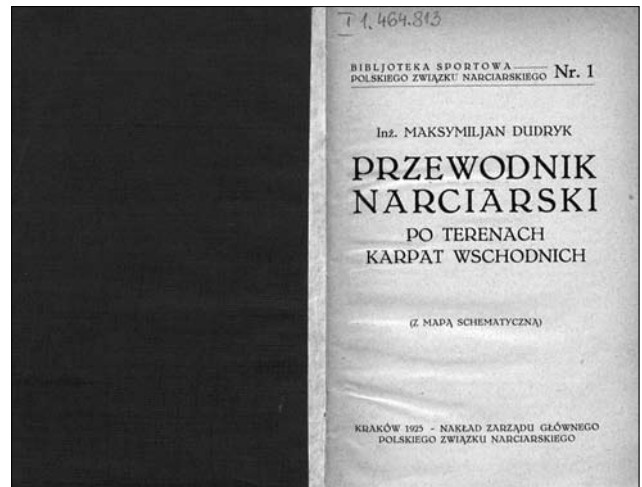
У 1914 р. у зв'язку із загальним туристичним зацікавленням Карпатами відомий польський мандрівник та автор путівників Мечислав Орлович (1881—1959) видав «Ілюстрований путівник по Східних Карпатах Галичини, Буковини і Угорщини» [30] маршрутного типу. Він складається із десяти розділів — «Загальні відомості», «Станіславів — Ясиня», «Горгани», «Гуцульщина», «Чорногора і Близниця», «Карпати Мармароські і Альпи Роднянські», «Карпати Буковини», «Стрий — Лавочне — Воловець», «Самбір — Сянки — Березний», «Бескиди». Три з них присвячені окремим маршрутам по залізничній лінії Галичини («Станіславів — Ясиня»; «Стрий — Лавочне — Воловець», «Самбір — Сянки — Березний»), а скрупульозний опис розта-

шованих по ходу руху потяга усіх населених пунктів відповідає загальним принципам класичного бедекерівського путівника — відстань від початкової станції руху, висота над рівнем моря, розташування готелів, вілл, садиб, закладів харчування, місцеві архітектурні та природні пам'ятки, можливість прогулянок та сходжень на гірські вершини. Серед описаних населених пунктів фігурують Надвірна, Десятин, Яремче, Микуличин, Ворохта, Ясиня, Верхнє Синьовидне, Сколе, Гребенів, Тухля, Славське, Воловець, Розлуч, Турка, Сянки, Березний. Розділи з описом окремих гірських масивів побудовані за наступним принципом: географічне розташування, адміністративна належність, ландшафтні особливості, умови перебування туристів, засоби комунікації, основні туристичні траси, місцеві природні пам'ятки. Розділ «Гуцульщина» знайомить читача з її населенням — українськими горянами, що вирізняються своїм характером, зовнішнім виглядом, одягом та звичаями. Він подає загальну характеристику гуцулів, їх поселень і традиційних занять, способів комунікації. Автор коротко зупиняється на народній чоловічій та жіночій ноші, нормах подружнього життя, замилюванні гуцулів мистецтвом.

1925 р. вийшов перший спеціалізований «Лижний путівник по теренах Східних Карпат» [13] (іл. 4) інженера доріг та мостів, лижника, туриста, польського спортивного діяча Максиміліана Дудрика (1885—1962) накладом головного проводу польської лещетарської спілки. Цей невеликий путівник знайомить читачів з територією Східних Карпат як об'єктом гірськолижного спорту, подаючи відомості про комунікації (залізниці, автомобільні шляхи, гірські стежки та плаї), тривалість гірськолижного сезону, туристичні притулки, наявність туристичних карт, поділяючи терен Східних Карпат на п'ять гірських країн (Східні Горгани, пасмо Чорної Полони, Близниця і Свидовця, Чорногори і Мармароські Карпати), визначаючи головні пункти виходу для гірськолижних прогулянок (Яремче, Микуличин, Татарів, Ворохта, Вороненка, Ясиня), подаючи описи маршрутів гірськолижних трас з гір Явірник, Хом'як, Синяк, Горган, Довбушанка, Пекун, Маковиця, Рокита Велика, Кичера, Кукул, Говерла, Пожежевська, Піп Іван, Смотрич, Чивчин, Петрос та ін.

У 1930 р. з'явився друком перший туристичний «Ілюстрований путівник по Станіславському воєвод-

стві» маршрутного типу, що його уклав інженер Ромуальд Домбровський [34] за сприяння місцевої влади. За задумом автора, «путівник в популярній формі повинен був познайомити широкі суспільні кола з красою та багатством природи та віковою скарбницею нашої культури. Путівник має завданням полегшити відвідувачам пізнання нашої землі, що спричиниться до глибшого почуття любові до неї, оскільки полюбити можна тільки те, що знаєш». Він складався з семи розділів: «Загальні відомості», «Характеристика воєводства», «Що і де відвідати у воєводстві?», «Туристичні автомобільні шляхи», «Туристичні залізничні шляхи», «Гірський провідник», «Сплав і річковий туризм». У першому розділі дається коротка характеристика існуючих на той час туристичних товариств — Польського Татранського товариства та його місцевих відділень в Львові, Станіславі, Коломиї, секції сплаву та річкового туризму при морській та річковій Лізі в Станіславі. Характеризуючи Станіславське воєводство, автор веде мову про його географічне розташування, етнічний та етнографічний склад мешканців, адміністративний поділ, промислову, культурну та транспортну інфраструктуру, природні багатства, рівень господарського розвитку, головні туристичні об'єкти, подає стислий історичний нарис краю. Більшу частину книги займає розділ «Туристичні автомобільні шляхи», в якому виділено сім маршрутів з описом найважливіших туристично привабливих об'єктів, їх історією та сучасним станом: 1) Миколаїв — Стрий — Калуш — Станіславів (Миколаїв, Розділ, Жидачів, Стрий, Корчин, Сколе, Розлуч, Моршин, Болахів, Гошів, Долина, Калуш, Станіславів); 2) Станіславів — Яблуниця (Богородчани, Солотвино, Манява, Надвірна, Лойова, Делятин, Дора, Яремче, Ямна, Микуличин, Татарів, Ворохта, Яблуниця); 3) Ворохта — Жаб'є — Косів — Коломия (Ворохта, Жаб'є, Буркут, Криворівня, Яворів, Косів, Кути, Пістинь, Космач, Шешори, Яблунів, Стопчатів, Коломия); 4) Коломия — Городенка — Устечко (Гвіздець, Городенка, Городниця, Незвисько, Устечко); 5) Делятин — Ланчин — Коломия — Заболотів — Снятин; 6) Станіславів — Тисмениця — Тлумач — Городенка (Тисмениця, Клубівці, Нижнів, Тлумач, Незвиська, Обертин, Городенка); 7) Станіславів — Галич — Бурштин — Рогатин — Фірлеїв (Маріямполь, Крилос, Галич, Бурштин, Рогатин, Фірлеїв).

Іл. 4. Титульний аркуш видання «Лижний путівник по теренах Східних Карпат» М. Дудрика. 1925 р.

Наступний розділ «Туристичні залізничні шляхи» дає перелік головних залізничних віток, прокладених у Карпатах (Львів — Станіславів — Снятин; Станіславів — Вороненка; Львів — Стрий — Лавочне; Львів — Самбір — Сянки; Стрий — Долина — Станіславів; Делятин — Коломия — Заліщики) та залізничних станцій, з яких зручно заглибитись в гори (Ворохта, Микуличин, Делятин, Надвірна, Зелена, Брошнів, Осмолода, Вигода, Долина, Болахів, Верхне Синьовидне, Турка).

Розділ «Гірський путівник» охоплює чотири пасма Східних Карпат з переліком населених пунктів, які дають вихід на гірські вершини: Бескиди — Нижне Синьовидне — Бубнище, Верхне Синьовидне, Дубина, Сколе, Тухля, Славське з виходом на вершини Галич, Пікуй, Парашка, Зелемін, Магура, Тростян, Високий Верх; Західні Горгани — Болахів, Долина, Рожнятів з виходом на вершини Вишківський Горган, Яйко Ілемське, Ілемський Горган, Молода, Грофа, Попада; Центральні Горгани — Осмолода з виходом на вершини Високий, Ігровище, Сивуля, Чорна Полонина; Східні Горгани — Надвірна, Рафайлова, Делятин, Дора, Яремче, Ямна, Микуличин, Татарів, Ворохта з виходом на Черногорець, Явірник, Хом'як, Синяк, Довбушанку; Черногора — Ворохта, Жаб'є, Ясиня, Богдан з виходом на Петрос, Шешул, Говерлу, Брескул, Пожежевську, Туркул, Шпиці, Великий Томнатик, Мунчул, Смотрич, Піп Іван; Бескиди Гуцульські — Косів, Жаб'є з виходом на Лисуню, Горду, Грегит, Сокільське, Хоменське, Кам'янисте.

Іл. 5. Обкладинка видання «Гуцульщина. Повіт Косів» М. Грекович. 1932 р.

Розділ «Сплав і річковий туризм» охоплює виключно терени Дністра, сплави на відтинку від Миколаєва до Окопів з описом місцевостей, що пролягають вздовж ріки.

Г. Гонсьоровський відгукнувся на вихід путівника Р. Домбровського розлогою рецензією у краківському часописі «Wierchy» [15, s. 206—207]. Недивлячись на зауважені дрібні неточності, рецензент відзначив, що путівник заповнив велику прогалину у путівниковій літературі про такий багатий з туристичного огляду терен як Східні Карпати і зауважив його новаторський характер у структурі викладу матеріалу за маршрутним принципом (автомобільні, залізничні, річкові туристичні шляхи та гірський провідник).

У 1932 р. повітова рада міста Косова з метою туристичної промоції видала альбом-фотопутівник львівської журналістки Михайлини Грекович s1891—1967) «Гуцульщина. Повіт Косів» [14] (іл. 5). Відкриває його загальний нарис Косівщини з описом її географічного розташування та природних багатств. Далі йде невеликий історичний екскурс та характеристика гуцульської людності із вкрапленням відомостей про народну ношу, будинки, життєвий простір горян (гори, ліси, полонини), в якій відчувається щира симпатія авторки до місцевих мешканців. Особлива увага присвячена народному мистецтву Гуцульщини — виробництву килимів як віддавна домашньому промислу, а згодом організованому ткацькому ремеслу, різьбярству, гончарству, кушнірству, виготовленню писанок. Косів здавна вважався центром ткацького промислу, в його околицях налічувалось близько 500 ткацьких верстатів, на яких крім

килимів виготовляли ліжники, верети, узорні фартушки і порт'єри, рушники. Гуцульські різьб'ярі славились виготовленням топіrcів, черпаків, сідел, тарілок, бочівок, хрестів. Основна увага авторки зосереджена на місцях літнього відпочинку. Це в першу чергу Косів як кліматичний курорт з відомим природолікувальним закладом Аполінарія Тарнавського, пансіонатами «Ядвіга», «Затишок», «Любич», «Вікторія», «Яструбець», «Креси» та низка навколишніх сіл — Москалівка, Город, Соколівка, Старий Косів, Вербовець, Сморна, Черганівка. Місцями відпочинку були також й інші містечка та села Косівського повіту — Кути, Пістинь, Шешори, Жаб'є, Буркут (відомий мінеральними водами), Гринява, Яворів, з яких пропонувалися маршрути пішохідних та автомобільних прогулянок. Видання прикрашають фахові світлини косівського фотомитця Миколи Сеньковського та обкладинка роботи відомого польського художника Фредеріка Паутша, знаного творами на гуцульську тематику. Часопис «Ziemia» відгукнувся на появу цієї книжки невеликою прихильною рецензією, автор якої заховався під криптонімом В. Ф. Він роздумує над місцем туризму у сучасному йому суспільному житті, його роллю у розвитку місцевого бюджету і висловлює сподівання, що рецензоване видання заохотить широкі верстви населення до відвідання Гуцульщини — надзвичайно мальовничого гірського терену [41, s. 79]. Не залишився осторонь і туристичний часопис «Wierchy» [27, s. 210], який охарактеризував працю як описово-рекламний нарис Косівського повіту з особливим виокремленням мальовничого природного ландшафту, кліматичних і лікувальних місцевостей, населення, місцевих промислів та культури.

У 1933 р. з'явився путівник змішаного довідниково-маршрутного типу «Короткий путівник по Гуцульщині від Гнітеси до Рогожі» [21], який уклав редакційний комітет під керівництвом професора Зигмунта Клеменевича. Він складається з двох частин — загальної і детальної. У свою чергу загальна частина ділиться на 12 підрозділів: Адама Зелінського «Вступне слово», З. Клеменевича «Поділ терену» (Чивчинські гори, пасмо Баби, Чорногора, Гуцульський Бескид, Східні Горгани, пасмо Чорна Полонина), Здіслава Паздра «Нежива природа» (геологія, мінералогія), Бенедикта Фулінського «Жива природа» (флора, фауна, природні резервати), З. Клемен-

севича «Клімат» (гірський температурний режим, тривалість сонячного дня, кількість опадів), Яна Фальковського «Народ і його культура» (сконденсований за описом, але місткий за смисловим наповненням, композиційно завершений етнографічний опис гуцулів — походження їх назви, антропологічна характеристика, огляд історії колонізації Карпат, короткий опис календарних та сімейних звичаїв та обрядів, народних танців, матеріальної культури — харчування, занять, гуцульської ноші, промислів та ремесел), Станіслава Рутковського «Гуцульщина — арена боїв Першої світової війни 1914—1915» (бойовий шлях II Бригади легіонів), З. Клеменевича «Комунікації та умови подорожування» (автобусні лінії, залізничні колії, вузькоколійки), «Туристичні поради» (щодо ночівлі, харчів, екіпірування, комунікацій, провідників-гуцулів), «Література і карти», Адама Зелінського «Сплав і річковий туризм» (в басейні Білого і Чорного Черемошу, Пруту та Чорної Бистриці), Рудольфа Вадека «Мисливство і рибальство» (інформація про види тварин та риб).

Детальна частина видання містить опис туристичних маршрутів долин основних рік Гуцульщини — Білого Черемошу, Бистриці, Чорного Черемошу, Пістиньки, Лючки, Сошівки, Пруту, Надвірнянської Бистриці з переліком найважливіших місць виходу у туристичні мандрівки — Косів, Кути, Криворівня, Жаб'є, Буркут, Деятин, Ямна, Надвірна, Пасічна, Ясиня, Богдан, Рахів та ін. Описи 130 мандрівничих маршрутів доповнено відомостями про кілометраж, час дороги та місця нічлігів. Путівник ілюстровано 23 світлинами, які представляють гуцульські типи і традиційні господарські заняття мешканців краю.

Відомі діячі польського туристичного руху Адам Ленкевич [22, s. 252—253] та Мечислав Орлович [29, s. 55] невдовзі після виходу у світ путівника відгукнулись схвальними рецензіями. Оцінюючи працю редакційного комітету, М. Орлович зазначив, що путівник спричиниться до пропаганди краси та туристичних принад Гуцульщини і повинен стати настільною книгою для кожного туриста, особливо початківця.

У 1933 р. побачив світ перший український туристичний путівник «Долиною Опору і Стрия» літературознавця, бібліографа, педагога і громадського діяча Євгена Юлія Пеленського (1908—1956) (іл. 6) [9]. Книга була призначена для літників і прогуль-

Іл. 6. Євген Юлій Пеленський

ківців та видана за кошти туристично-краєзнавчого товариства «Плай».

Структурно він поділяється на дві основні складові: «Загальна частина» та «Подрібна частина». У першій автор знайомить читачів з геологією краю, його флорою та фауною, археологією, історією. Досить детально описано місцеве автохтонне населення — бойки, їх антропологія, говір, побут, матеріальна (хліборобство, мисливство, рибальство, бджільництво, будівництво, одяг) і духовна культура (звичаї, фольклор — легенди та пісні). Згадано імена відомих дослідників Бойківщини — Б. Януша, Я. Пастернака, І. Шараневича, Д. Зубрицького, В. Січинського та ін. «Подрібна частина» головно присвячена практичній інформації: як найкраще доїхати, де зупинитися, як здорово і дешево прохарчуватися, які населені пункти та історичні пам'ятки варто відвідати упродовж мандрівки (у долині річки Опір — Конюхів, Любінці, Верхнє і Нижнє Синьовидне, Бубнище, Дубина, Гребенів (важливе літнице), Зелем'янка, Тухля, Рожанка, Славське, Лавочне та Сколе), місцевості, де збереглися руїни замків і монастирів (сс. Розгірче, Бубнище, Урич). Окремо подано опис маршрутів сходження на гірські вершини — Парашку, Відногу, Кривий Верх, Високий Верх, Ключ, Зе-

Іл. 7. Обкладинка книги «В гори!: ілюстрований путівник по Гребеніві та околиці». 1933 р.

лемін, Кудрявець, Чорну Гору, Менчів, Байтину, Маківку, Тростян, Пікуй та ін.

Преса активно відгукнулася на появу цього видання. Всього з'явилося чотири позитивні рецензії — Дениса Коренця в «Ділі» [1, с. 3] та «Новому часі» [2, с. 7], Генріка Гонсьоровського в часописі «Wierchy» [16, s. 212—213], о. Петра Хомина в часописі «Нива» [7, с. 267]. Зацитуємо невеликий фрагмент з останньої: «Це перший в нас туристичний провідник, поки що по одній тільки частині наших чудових Карпат, зеленій Скільській Верховині. Туристичний рух — з бажанням пізнати свій рідний край, головню його найкращі частини — гори, починає і в нас змагатися, тому поява туристичного провідника мусить бути кожним прогульковцем і любителем рідної природи горячо повитана».

Цього ж року побачила світ книга «В гори!: ілюстрований путівник по Гребеніві та околиці» [42] (іл. 7) — спеціалізований путівник одним населеним пунктом — гірський селом Гребенів, що на Сколівщині. Його особливістю є те, що це фактично не класичний путівник, а написаний в довільній формі опис Гребенова та околиць (Зелем'янки) як важливого літництва, що вміщує інформацію про географічне розташування, транспортні комунікації, кліматичні умови, окремі відпочинкові об'єкти (Будинок здоров'я працівників магістрату міста Львова та по-

штовиків), кілька дописів преси про рекреаційні можливості курорту, поради туристам, розважальні матеріали (гуморески, бувальщини, поради картяр-рам, косметичні новинки для жінок).

У 1933—1935 рр. вийшло друком фундаментальне двотомне видання відомого діяча туристичного руху, географа, педагога, мандрівника, етнографа Генріка Гонсьоровського (1878—1947) (іл. 8) «Путівник по Східних Бескидах» (т. 1, ч. 1: Бескиди) [17] (іл. 9), (т. 1, ч. 2: Горгани) [18], (т. 2: Чорногірське пасмо) [19], присвячене пам'яті дослідника Гуцульщини Леопольда Вайгеля.

Порушуючи хронологічну послідовність, другий том «Путівника по Східних Бескидах. Чорногірське пасмо» було видано в 1933 році. Він складався із чотирьох частин — «Чорногірське пасмо і його північні схили» (Долина Пруту вище Делятина; залізнична лінія Станіславів — Вороненка; Головний хребет Чорногори; Долина Пруту між Делятином і Коломиєю; Гуцульщина; Долини Сопітки, Лючки, Пістиньки, Рибниці і Черемошів. Шосе «Коломия — Косів — Кути»), «Туристичний пояс на Чехословацькій стороні вздовж залізничної колії Жимір — Требушани», «Приклади прогулянок і навколишніх турів. Туристичні і лижні шляхи. Головний східнокарпатський туристичний шлях», «Тури для велосипедистів і мотоциклістів. Подорожі автомобілем». Цей том вирізняється з-поміж інших тим, що він не лише нагромаджує детальну інформацію туристично-гірського характеру, а є й загальнокраєзнавчим виданням з детальним описом місцевостей, географії, геології та етнографії. Прикладом останнього служить розділ «Гуцульщина», присвячений місцевим звичаям та обрядам, різним галузям господарства, народним промислам, подає гуцульський календар, а також словник найуживаніших гуцульських слів та виразів, окремо виділена проблема охорони гуцульської самобутності, яка уже в 30-х рр. ХХ ст. була під загрозою знищення. Путівник охоплює гуцульську частину Східних Бескидів з населеними пунктами Станіславів, Делятин, Дора, Яремче, Микulichин, Татарів, Ворохта, Коломия, Печеніжин, Яблунів, Пістинь, Космач, Косів, Кути, Яворів, Гринява, Криворівня, Жаб'є, Буркут, Ясиня. На вихід путівника відгукнулось три часописи — «Zbliżka i zdaleka» [28, s. 54], «Wierchy» [23, s. 251—252] і «Wiadomości Geograficzne» [10, s. 37—39].

Перша частина першого тому, що охоплює гірську територію по обох боках залізниці Самбір — Сянки і Стрий — Лавочне (Бойківщини), поділяється на два розділи — «Загальні відомості» та «Бескиди». У структуру першого розділу входить короткий географічний огляд, відомості про наявні комунікації, опис Східних Бескидів як об'єкту відпочинкового, курортного і туристичного руху, розвитку зимових та водних видів спорту, ловецтва (літниця в Розлучі, Сколе, Гребенові, Дорі, Яремче, Ямній, Микуличині, Татарові, Ворохті, Корчині, Березові Нижньому, Шешорах, Косові, Кутах і Жаб'юму; курорти — Зелем'янка, Підлюте, Косів, Буркут), проблема охорони природи і карпатської самотності, практичні поради туристам у зв'язку з природними умовами гір, особливості шкільних прогулянок, перелік профільних товариств, огляд туристичної літератури і мап. Розділ «Бескиди» поділяється на шість маршрутних підрозділів — «Долини Дністра, Стрия і Сяну у межах залізничного шляху Самбір — Сянки», «Карпати Дрогобицького повіту», «Долини Стрия і Опору; залізнична лінія Стрий — Лавочне», «Моршин», «Долини Сукелю і Лужанки», «Туристичний гірський пояс в Чехословаччині на південь від Лавочного; залізнична лінія Лавочне — Ганьківці». Кожен з цих підрозділів веде подорожуючого залізничною колією і її окремими станціями з детальним описом їх географічного розташування, основної інфраструктури, коротких історичних відомостей, маршрутів майбутніх прогулянок та вилазок. Окрім опису самих гір, подаються і міні-путівники окремими підгірськими містечками — Дрогобичем, Бориславом, Трускавцем, Моршином, Славським, Сколе, Стрием.

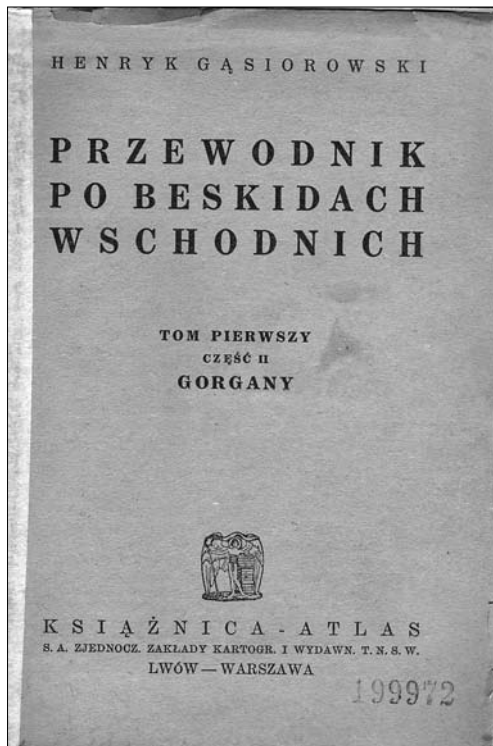
Вихід цієї книжки спричинив справжній шквал позитивних рецензій у часописах «Літопис Бойківщини» [4, с. 167—168], «Ziemia» [5, s. 80—81], «Wierchu» [24, s. 224], «Zbliska i Zdaleka» [11, s. 62—63]. Не можемо не погодитися з оцінкою путівника в часописі «Wierchu» Адама Ленкевича: «Якщо йдеться про вартість путівника, то не підлягає сумніву, що це найкращий і найґрунтовніше опрацьований путівник по цій частині краю. Вирізняє його багатство і різноманітність зібраних матеріалів, а також ґрунтовне і сумлінне опрацювання. Кидається у вічі любов автора до гірської природи і гірсько-

Іл. 8. Генрик Гонсьоровський

го краєвиду і зацікавлення і всім тим, що на тлі цього краєвиду живе. Автор описує не лише чистий туризм, але й краєзнавство, що підносить вартість путівника. Це перший вичерпний путівник по Східних Карпатах, що повинен бути невід'ємним ваде-мекумом кожного туриста». Йому вторить рецензент варшавського журналу «Ziemia»: «Путівник є монументальною книгою, результатом кільканадцяти років праці, досвіду, студій і кореспонденцій, що виникають з глибокого замилювання автора Східними Карпатами» [24, s. 224].

Друга частина першого тому «Горгани» поділяється на чотири складові: «Долини Мізуньки і Свічі», «Долини Чечви і Ломниці», «Долина Солотвинської Бистриці», «Долина Надвірнянської Бистриці», тобто автор подає поетапний опис усіх долин гірських річок і навколишніх вершин, що лежать по ходу залізничної колії в напрямку з заходу на схід разом з відомостями про дороги, туристичні притулки, маркування трас, підказки для формування туристичних маршрутів. На шляху мандрівника лежать не лише гірські масиви, а й населені пункти (Вигода, Долина, Рожнятів, Перегінсько, Брошнів, Осмолода, Станіславів, Богородчани, Солотвино, Надвірна, Битків, Рафайлова), опис яких теж розміщено на сторінках путівника. Адекватну оцінку «Горганам» дав часопис «Wierchu»: «Книжка ви-

Іл. 9. Титульний аркуш видання «Путівник по Східних Бескидах» Г. Гонсьоровського. Т. 1. 1935 р.

няткові вартості для кожного туриста та любителя гір, який хоче не лише познайомитись з тією чи іншою популярною вершиною, але увійти вглиб гірських ландшафтів, зануритись у гушавину пущ і зжитися з їхніми таємницями» [12, s. 225].

В 1934 р. появилсь кишенькового формату путівник «Панорама з вікон вагону на залізничному шляху Делятин — Ворохта, а також короткий путівник по долині Пруту» [31] на замовлення окружної дирекції державної залізниці в Станіславові. Книга веде туриста залізничними станціями, що одночасно є курортними місцевостями, розташованими в мальовничій долині Пруту: Делятин, Дора, Яремче, Ямна, Ділок, Микуличин, Женець, Татарів, Ворохта, Вороненка. Путівник інформує про можливі туристичні прогулянки від вказаних населених пунктів, їхню протяжність в часі та кілометраж.

Цього ж року у Львові було видано без зазначення авторства туристичну брошуру «Сколе. Курортна місцевість над Опором» [39]. В ній зокрема йшлося про Сколе як мальовничий курорт на лівому березі ріки Опір з населенням 7000 мешканців. Його найкраще відвідувати літом та взимку, тут є всі умови для занять лещетарським спортом, містечко є добрим пунктом для виходу на гірські вершини.

Сколе володіє багатьма лікувальними чинниками — гірським кліматом, свіжим повітрям, чистою гірською річкою та має вигідне залізничне сполучення по лінії Львів — Стрий — Лавочне. Кожен відпочивальник у Сколе мав зареєструватися на протязі 48 годин в бюро пересування населення, а хто залишався на курорті більше трьох днів повинен був сплатити курортний збір до міської урядової каси.

В 1938 р. накладом відпочинково-туристичного союзу «Бескиди» повітів і громад Львівського воєводства було оприлюднено туристичний проспект «Відпочинково-туристичні місцевості Турківського округу» [26]. Він вміщав інформацію про населені пункти округу: Бориня, Бусовисько, Ільник, Явора, Комарники, Матків, Розлуч, Сянки, Соколики Гірські, Стрілки, Топольниця, Спас, Турка, Верхне Вищоцьке, Завадка, їх комунікацію, географічне розташування і краєвиди, туристичні принади і особливості, релігійні об'єкти, постачання продуктів. Брошура щедро ілюстрована світлинами Е. Жолкевича.

На титульному аркуші видання знаходиться автограф відомого історика, археографа Ярослава Дашкевича.

Восени 1938 р. видавничо-рекламне бюро «Астра» в Станіславові видало перший український «Літницько-туристичний провідник по Галичині» [3], у якому певне місце відведено характеристиці курортно-рекреаційних можливостей Карпат. Він ставив своїм завданням подати «літникам, туристам й лещетарям найпотрібніші відомості про наші літництва, зимовища, туристичні шляхи й лещетарські терени, причинитися нашою пропагандою до піднесення наших кліматичних стацій до рівня європейських, піднести економічний стан гуцула, бойка, лемка».

Провідник довідникового типу композиційно складався з двох розділів — «Поділля, Покуття, Карпати» і «Кліматичні стації Галичини». У першому з них серед інших місцевостей аналізуються географічне положення, кліматичні умови, туристичні шляхи, рослинний і тваринний світ, мережа маркованих туристичних стежок, природні багатства Коломийського, Косівського, Надвірнянського, Стрийського повітів як частини Карпат, йшлося про розвиток туристики та літницького руху, характеризувалась бойківська людність, виокремлювались лещетарські терени (Чорногора, Ворохта, Кукул, Говерла), пропонувалися прогулянки з літницьких осередків Осмо-

лоди, Славська, Тухлі на гори Високу, Сивулю, Попадю, Тростян, Зелений Верх, Ільзу, Плішки, Високий Верх, Магуру, Парашку, Зелемін. У другому розділі у контексті розгляду кліматичних станцій Галичини зосередимо увагу на тих, що розташовані в Карпатах (Акрешори, Березів Нижній, Білоберізка, Болехів, Бориня, Бруструри, Буркут, Вигода). Тут подавався їх бальнеографічний опис — клімат, місцеві умови, комунікації, ціни на туристичні послуги, покази до лікування. Такі провідники редакція планувала видавати щорічно разом з літницьево-туристичним двотижневиком «Карпати». Наклад видання становив 20 тис. примірників.

В 1939 р. польське Татранське товариство в Сколе видало книгу «Турист в Сколівщині: туристично-відпочинковий путівник» [40] змішаного довідниково-маршрутного типу. Він складався з двох розділів — «Загальна частина» і «Конкретна туристична інформація». У свою чергу перший розділ поділявся на одинадцять підрозділів: «Сколівщина, її місцезрештування і краєвиди», «Геологія і корисні копалини», «Жива природа. Флора і фауна». «Клімат та його лікувальні властивості», «Мешканці гір, їх назва, мова, душа і культура», «Історія та історичні пам'ятки», «Лісове господарство і деревообробні промисли», «Мисливство», «Рибальство», «Літниця», «Туризм і лижний спорт». Цікавою є сама структура цього розділу, в якому не лише описано природні та історичні пам'ятки краю, а й значна увага приділена його автохтонним мешканцям — бойкам. Перед читачем постає самобутня бойківська душа — їх говірка, фольклор, антропологічні риси, одяг, народне будівництво, основні заняття, пов'язані з використанням лісових багатств (сплав лісу, деревообробка) й допоміжні промисли (збиральництво). Добре висвітлення на сторінках путівника отримав туристичний блок — рибальство та мисливство як туристично привабливі об'єкти, мережа літниць (Сколе, Гребенів, Зелемінка, Славське, Лавочне, Коростів, Козьова, Климець, Жупане, Корчин, Крушельниця). Конкретна туристична інформація містить відомості про транспортні комунікації, поради туристам, а також опис понад 20 туристичних маршрутів, зокрема зі Сколе, Гребенова, Тухлі та головним карпатським шляхом.

У другій половині ХІХ ст. відбулося становлення путівника Карпатами як окремого жанру

довідково-краєзнавчої літератури. Загальна кількість проаналізованих у статті путівників досліджуваного періоду становить 16 книг. Більшість з них видано польською мовою, лише два — «Долиною Опору та Стрия» Є.Ю. Пеленського (1933) та «Літницьево-туристичний провідник по Галичині» (1938) — українською. Достатньо широка географія аналізованих видань — Львів, Станіславів, Коломия, Краків, Варшава.

Видання Я. Грегоровича 1881 р. стало першим путівником Карпатами, що застосував довідниковий принцип його побудови; він же ліг в основу «Літницьево-туристичного провідника по Галичині». Маршрутний принцип превалює у путівниках Г. Хофбауера, М. Орловича, Р. Домбровського. Популярними були путівники змішаного довідниково-маршрутного типу, як-от «Кліматична місцевість Яремче: путівник для відвідувачів», «Короткий путівник по Гуцульщині», «Турист в Сколівщині», видання Г. Гонсьоровського та Є.Ю. Пеленського. Першим спеціалізованим путівником Карпатами став гірськолижний путівник М. Дудрика. Жанр альбому-фотопутівника представляє видання М. Грекович.

Широким є представлений в туристичних путівниках тематичний спектр відомостей — загальна характеристика обраної місцевості, її географічне розташування, кліматичні особливості, природні багатства, флора та фауна, промислова інфраструктура, топографія гір та розроблені авторами маршрути їх відвідання, транспортні комунікації, етнографічний опис місцевих мешканців, практичні поради туристам, детальний опис відвідуваних населених пунктів з їх природними та архітектурними пам'ятками, вибрана туристична бібліографія, багатий ілюстративний матеріал.

Будучи носіями актуальної туристичної інформації у свій час, згодом путівники перетворились на цінне історичне джерело з різних сфер та галузей знань.

1. Коренець Д. Долиною Опору і Стрия / Денис Коренець // Діло. — Львів, 1933. — 19 червня. — № 156. — С. 3. — (Рец. на кн.: Долиною Опору й Стрия: туристичний провідник для літників і прогульківців / Є.Ю. Пеленський. — Львів, 1933. — 64 с.).
2. Коренець Д. Книжка на часі / Денис Коренець // Новий час. — Львів, 1935. — 21 червня. — Чис. 135. — С. 7. — (Рец. на кн.: Долиною Опору й Стрия: туристичний провідник / Є.Ю. Пеленський. — Львів, 1933. — 64 с.).

- тичний провідник для літників і прогульківців / Є.Ю. Пеленський. — Львів, 1933. — 64 с.).
3. Літницево-туристичний провідник по Галичині / відвічальний ред. Володимир Бодак. — Станиславів : Астра, 1938. — 21 с.
 4. М. О. [Рецензія] / М. О. // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1935. — Чис. 6. — С. 167—168. — (Рец. на кн.: Przewodnik po Beskidach Wschodnich / H. Gąsiorowski. — Warszawa ; Lwów, 1935. — Т. 1. — Cz. 1: Bieszczady. — XV, 287 s.).
 5. М. О. [Рецензія] / М. О. // Ziemia. — 1935. — Warszawa, 1935. — № 4. — S. 80—81. — (Рец. на кн.: Przewodnik po Beskidach Wschodnich / H. Gąsiorowski. — Warszawa ; Lwów, 1935. — Т. 1. — Cz. 1: Bieszczady. — XV, 287 s.).
 6. Мовна М. Традиційна культура гуцулів на сторінках польських туристичних путівників кінця XIX — 30-х рр. XX ст. / М. Мовна // Lemkowie, Wojkowie, Rusini — historia, współczesność, kultura materialna i duchowa. — Słupsk ; Zielona Góra ; Svidnik, 2015. — Т. 5. — S. 637—643.
 7. П. Х. [Рецензія] / о. Петро Хомин // Нива. — Львів, 1933. — Червень-липень. — Чис. 6/7. — С. 267. — (Рец. на кн.: Долиною Опору й Стрия: туристичний провідник для літників і прогульківців / Є.Ю. Пеленський. — Львів, 1933. — 64 с.).
 8. Пеленський Є.Ю. Долиною Опору й Стрия: туристичний провідник для літників і прогульківців / Євген Юлій Пеленський. — Львів, 1933. — 64 с.
 9. Пелипейко І. Путівники по Гуцульщині : дещо з історії і перспективи / Ігор Пелипейко // Краєзнавець Прикарпаття. — Івано-Франківськ, 2004. — Липень-грудень. — № 4. — С. 63—65.
 10. [Рецензія] // Wiadomości Geograficzne. — 1933. — № 3/4. — S. 37—39. — Без підп. — (Рец. на кн.: Przewodnik po Beskidach Wschodnich / H. Gąsiorowski. — Warszawa ; Lwów, 1933. — Т. 2: Pasma Czarnohorskie. — 560 s.).
 11. Ad. K. [Рецензія] / K. Ad. // Wierchy. — Kraków, 1935. — Т. 51. — S. 225. — (Рец. на кн.: Przewodnik po Beskidach Wschodnich / H. Gąsiorowski. — Warszawa ; Lwów, 1935. — Т. 1. — Cz. 2: Gorgany. — VIII, 240 s.).
 12. Ar. [Рецензія] / Ar. // Zbliska i Zdaleka. — Lwów, 1935. — Luty. — Zesz. 2. — S. 62—63. — (Рец. на кн.: Przewodnik po Beskidach Wschodnich / H. Gąsiorowski. — Warszawa ; Lwów, 1935. — Т. 1. — Cz. 1: Bieszczady. — XV, 287 s.).
 13. Dudryk M. Przewodnik narciarski po terenach Karpat Wschodnich / M. Dudryk. — Kraków, 1925. — 32 s.
 14. Huzulczyzna. Powiat Kosów: [fotoprzewodnik] / Michałina Grekowicz. — Kraków, 1932. — 30 s.
 15. [Gąsiorowski Henryk]. [Рецензія] / hg. // Wierchy. — Kraków, 1931. — S. 206—207. — (Рец. на кн.: Przewodnik ilustrowany po województwie Stanisławowskim z mapą / R. Dąbrowski. — Stanisławów, 1930. — 180 s.).
 16. [Gąsiorowski Henryk]. [Рецензія] / Hg. // Wierchy. — Kraków, 1934. — S. 212—213. — (Рец. на кн.: Долиною Опору й Стрия: туристичний провідник для літників і прогульківців / Є.Ю. Пеленський. — Львів, 1933. — 64 с.).
 17. Gąsiorowski H. Przewodnik po Beskidach Wschodnich / Henryk Gąsiorowski. — Warszawa ; Lwów : Książnica-Atlas, 1935. — Т. 1. — Cz. 1: Bieszczady. — XV, 287 s.
 18. Gąsiorowski H. Przewodnik po Beskidach Wschodnich / Henryk Gąsiorowski. — Warszawa ; Lwów : Książnica-Atlas, 1935. — Т. 1. — Cz. 2: Gorgany. — VIII, 240 s.
 19. Gąsiorowski H. Przewodnik po Beskidach Wschodnich / Henryk Gąsiorowski. — Warszawa ; Lwów : Książnica-Atlas, 1933. — Т. 2: Pasma Czarnohorskie. — 560 s.
 20. Illustrierter Führer auf den k. k. Österreich Staatsbahnen / redigirt von Adolf Inlender. — Wien, 1894. — Heft 32. — 100 s.
 21. Krótki przewodnik po Huculszczyźnie ot Hnitesy po Rogoże. — Warszawa, 1933. — 140 s.
 22. [Lenkiewicz Adam]. [Рецензія] / A. L. // Wierchy. — Kraków, 1933. — S. 252—253. — (Рец. на кн.: Krótki przewodnik po Huculszczyźnie ot Hnitesy po Rogoże. — Warszawa, 1933. — 140 s.).
 23. Lenkiewicz A. [Рецензія] / Adam Lenkiewicz // Wierchy. — Kraków, 1933. — Т. 49. — S. 251—252. — (Рец. на кн.: Przewodnik po Beskidach Wschodnich / H. Gąsiorowski. — Warszawa ; Lwów, 1933. — Т. 2: Pasma Czarnohorskie. — 560 s.).
 24. Lenkiewicz A. [Рецензія] / Adam Lenkiewicz // Wierchy. — Kraków, 1935. — Т. 51. — S. 224. — (Рец. на кн.: Przewodnik po Beskidach Wschodnich / H. Gąsiorowski. — Warszawa ; Lwów, 1935. — Т. 1. — Cz. 1: Bieszczady. — XV, 287 s.).
 25. Miejscowość klimatyczna «Jaremcze» (525 metrów nad poziom morza): przewodnik dla zwiedzających. — Lwów, 1907. — 31 s.
 26. Miejscowości letniskowo-turystyczne okręgu Turczańskiego. — Lwów, 1938. — 26 s.
 27. [Mileski Witold]. [Рецензія] / w. mil. // Wierchy. — Kraków, 1932. — S. 210. — (Рец. на кн.: Huzulczyzna. Powiat Kosów: [fotoprzewodnik] / M. Grekowicz. — Kraków, 1932. — 30 s.).
 28. [Orłowicz Mieczysław]. [Рецензія] / Or. // Zbliska i Zdaleka. — Lwów, 1933. — Kwiecień. — Zesz. 2. — S. 54. — (Рец. на кн.: Przewodnik po Beskidach Wschodnich / H. Gąsiorowski. — Warszawa ; Lwów, 1933. — Т. 2: Pasma Czarnohorskie. — 560 s.).
 29. [Orłowicz Mieczysław]. [Рецензія] / Or. // Zbliska i Zdaleka. — Lwów, 1934. — Luty-marzec. — Zesz. 2. — S. 55. — (Рец. на кн.: Krótki przewodnik po Huculszczyźnie ot Hnitesy po Rogoże. — Warszawa, 1933. — 140 s.).
 30. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Wschodnich Karpatach Galicyi, Bukowiny i Węgier / M. Orłowicz. — Lwów, 1914. — 80 s.

31. Panorama z okien wagonu na szlaku kolejowym Delatyn-Worochta oraz krótki przewodnik po dolinie Prutu. — Stanisławów, 1934. — 14 s.
32. Przewodnik dla zwiedzających Czarnohorę położoną w powiecie Kosowskim / napisał Jan Gregorowicz. — Lwów, 1881. — 71 s.
33. Przewodnik ilustrowany po ces. król. austriackich kolejach państwowych / napisał Adolf Inlender. — Wiedeń, 1894. — Zesz. 32. — 98 s.
34. Przewodnik ilustrowany po województwie Stanisławowskim z mapą / Romuald Dąbrowski. — Stanisławów, 1930. — 180 s.
35. Przewodnik na Czarnohorę i do Wschodnich Beskidów / ułożył Henryk Hoffbauer. — Stanisławów, 1897. — Zesz. 1: Na Howerlę i w góry otaczające Worochtę i Tatarów. — 88 s.
36. Przewodnik na Czarnohorę i do Wschodnich Beskidów / ułożył Henryk Hoffbauer. — Kołomyja, 1898. — Zesz. 2: Wycieczki ze stacyi kolejowych: Nadwórna, Łojowa, Delatyn, Dora, Jaremcze i Mikuliczyn. — 154 s.
37. Przewodnik na Czarnohorę i w góry Pokuckie. Z mapą / przez L. Wajgla. — Lwów, 1888. — 91 s.
38. Rusin T. Pierwsze polskie przewodniki po Beskidach. Cz. 2: Przewodniki z lat 1851—1914 / Tomasz Rusin // Biuletyn informacyjny. — Kraków, 2007. — № 2/3. — S. 19—23.
39. Skole: miejscowość letniskowa nad Oporem. — Lwów, 1934. — 13 s.
40. Turysta w Skolszczyźnie: przewodnik turystyczno-letniskowy. — Lwów, 1939. — 147 s.
41. W. F. [Рецензія] / W. F. // Ziemia. — Warszawa, 1933. — № 4. — S. 79. — (Рец. на кн.: Huzulszczyna. Powiat Kosów: [fotoprzewodnik] / M. Grekowicz. — Kraków, 1932. — 30 s.).
42. W góry!: ilustrowany przewodnik po Hrebenowie i okolicy. Z mapką i tabelką / Włodzimierz Bryła, Ewa Korzeniowska, Józef Bieniasz, Bezet, Irena Łozińska. — Lwów, 1933. — 60 s.
43. Ze Lwowa do Beskidu: przewodnik naukowy w wycieczce do Beskidu / zestawil Emil Habdank Dunikowski. — Lwów, 1892. — 47 s.

Marianna Movna

THE GUIDE-BOOKS
OF UKRAINIAN CARPATHIAN MOUNTAINS
OF THE SECOND HALF OF THE XIX —
BEGINNING OF THE XX CENTURY:
HISTORICAL VIEW

This article is the first attempt in Ukrainian historiography to research the history of the guide-books of Carpathian Mountains of the second half of the XIX — beginning of the XX-century. The content of the most noticeable tourist guide-books of the Carpathians is analyzed in chronological order, as well as their typology, thematic and linguistic peculiarities. The work of the guide-books authors, the figures of Polish and Ukrainian tourist motion J. Gregorowicz, E. Dunikowski, L. Waigel, H. Hofbauer, M. Orłowicz, M. Dudryk, R. Dombrowski, M. Grekowicz, H. Gonsiorowski, Z. Klemensewicz, Y.J. Pelenskyj are described.

Keywords: Guide-books, Carpathian mountains, tourism, history, geography, ethnography, typology.

Марианна Мовна

ПУТЕВОДИТЕЛИ
УКРАЇНСКИМИ КАРПАТАМИ
ВТОРОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ — НАЧАЛА
ХХ ВЕКА: ВЗГЛЯД В ІСТОРІЮ

В статті зроблена перша в українській історіографії спроба пролити світ на історію створення путеводителів Українськими Карпатами другої половини ХІХ — початку ХХ століття. В ній в хронологічному порядку проаналізовано зміст найбільш помітних туристических путеводителів Карпатами, позначено їх типологіческу принадлежність, тематическіє і лінгвістическіє особенності. Приведена характеристика нароботок авторів путеводителів, діятелів польського і українського туристического руху — Я. Грегоровича, Е. Дуниковського, Л. Вайгеля, Г. Хофбауера, М. Орловича, М. Дудрика, Р. Домбровського, М. Грековича, Г. Гонсьоровського, З. Клеменсевича, Е.Ю. Пеленського і др.

Ключевые слова: путеводители, Карпаты, туризм, історія, географія, етнографія, типологія.